

דבר העורכים

בגיליון מספר 5 של גילוי דעת שלושה מאמרים ושלוש ביקורות ספרות. שלושת המאמרים מציגים בעיה מתחום החינוך ומציעים דרכים לפתרונה, אך המיקוד של כל אחד מהם ואופי הבעיה שהם מתמודדים איתה שונים בתכלית.

יוסף ג'בארין ואיימן אגבאריה דנים בהיעדר האוטונומיה של החינוך הערבי בישראל ובפגיעה במיעוט הערבי במדינה שמצב זה יוצר. אף על פי שהמאמר נשען בין היתר על נימוקים תיאורטיים אוניברסליים – מתחומי הפילוסופיה הפוליטית וחקר החינוך – הנוגעים לזכויות מיעוטים לאומיים בכלל ומיעוטים לאומיים ילידיים בפרט, מטרתו קונקרטית: לבחון את הדגם הרצוי עבור החינוך הערבי בישראל של 2014 כדי שישירת נאמנה את האוכלוסייה שלה הוא נועד. לשם כך מוצגת סקירה היסטורית של התפתחות השיח המשפטי והמוסדי בהקשר זה, ומתוכה עולה תמונה קשה של הכחדה שיטתית, מאז קום המדינה, של כל אפשרות לריבונות חינוכית ערבית. בניגוד לזרמי חינוך של אוכלוסיות מיעוט אחרות בישראל, החינוך הערבי אינו מוזכר בספר החוקים – כאילו היה "נוכח-נפקד" או "צל שאין לפניו דמות", כדברי המחברים – ולפיכך נותר כפוף כל השנים לסמכותם של ראשי זרם החינוך הממלכתי, כולם יהודים. השפה שבה לומדים התלמידים הערבים היא אמנם ערבית, אך התכנים שהם נחשפים אליהם עוסקים בעיקר במיומנויות לשוניות, טכניות ודיסציפלינריות, ונעדרים מהם סממנים של מורשת וזהות לאומית ערבית-פלסטינית. הפתרון שמציעים ג'בארין ואגבארייה למצב המעוות שנוצר הוא הענקת אוטונומיה חינוכית ממוקדת למיעוט הערבי בישראל, הדומה לזו הניתנת כיום לחינוך הממלכתי-דתי או החרדי, ולחלופין – הענקת אוטונומיה תרבותית רחבה וכוללת למיעוט הערבי, שאחד מרכיביה יהיה אוטונומיה חינוכית.

ציפי ליבמן מתמודדת גם היא עם בעיה שהיא מזהה במערכת החינוך הישראלית – השתלבות לא מספקת של בוגרות ובוגרי תוכניות המצוינים במכללות להוראה כמורים בבתי הספר לאחר סיום לימודיהם – אך רואה בה במידה רבה תוצאה של בעיה כללית יותר: הדינמיקה של השתלבות עובדים בעלי כישורי-יתר במקומות עבודה. ליבמן מדגישה את החשיבות שיש בהבנת ההשתמעויות הספציפיות של בעיה כללית זו בתחום החינוך בכלל ובמערכת החינוך הישראלי בפרט. לכאורה,

טוענת ליבמן, ההשקעה הרבה של משרד החינוך בעשור האחרון בתוכניות מצוינים במכללות להוראה, שמושכות לתחום ההוראה סטודנטים בעלי נתוני פתיחה גבוהים שאלמלא זאת לא היו פונים לתחום זה, הייתה אמורה לשפר בהדרגה את איכות ההוראה בישראל. אלא שבפועל, נראה שבוגרי תוכניות אלה נושרים מההוראה בשנים הראשונות לעבודתם בשיעורים לא פחות גבוהים, ואולי אף גבוהים יותר, מבוגרים "רגילים", ובכך מונעים את השיפור הכללי המקווה. כדי להבין תופעה זו ולחשוב על דרכים שיעזרו לשנותה, טוענת ליבמן, יש לחקור באופן מעמיק לא רק את סוגיית ההתמדה בהוראה ואת המשתנים המשפיעים עליה, אלא גם, ואולי בעיקר, את ההיבטים השונים של השתלבות עובדים בעלי כישורי-יתר בעבודה חדשה בכלל, ושל השתלבות מורים חדשים בעלי כישורי-יתר בבתי ספר בפרט. השתלבות כזו כרוכה לא פעם בפערי ציפיות בין צוות בית הספר לבין המורה החדש, הפוגעים במוטיבציה של שני הצדדים ויוצרים אצל שניהם תסכול ואכזבה. ליבמן מאמינה אפוא שרק שיתוף פעולה אקטיבי בין שני הצדדים, שיעשה מתוך מודעות לקושי מובנה זה, יוכל לשפר את שיעורי המורים המצטיינים המתמידים בעבודת ההוראה. מטבע הדברים, הצלחה במשימה כזאת תלויה בייחוד ביכולתו של הצוות הניהולי של בית הספר לאתגר את המורה החדש וליצור לו תנאי פתיחה התואמים את כישוריו.

בניגוד לכותבים הקודמים, יורם הרפז אינו עוסק במציאות החינוכית הישראלית אלא מציג בעיה אפיסטמולוגית הקשורה בתפיסה חינוכית אוניברסלית, זו של הוראת החשיבה. להוגיה של תפיסה זו, הוא טוען, משותפת "נקודה עיוורת", הבאה לידי ביטוי באופן שהם מציגים את התיאוריה שלהם. בעוד הוגים אלה מתארים את פיתוח הוראת החשיבה כפועל יוצא והכרחי של צרכים ומצוקות אובייקטיביים פרי התפתחויות חברתיות, פוליטיות וכלכליות של העשורים האחרונים, הרפז מנסה להראות כי מדובר במהלך "אידיאולוגי", כלומר, כזה שנובע מהעדפות אתיות סובייקטיביות ומפרשנות חברתית ופוליטית הקשורה בתפיסות ספציפיות, ולא מתובנות אמפיריות המבוססות על מצב העניינים ה"אמיתי" בעולם הסובב אותנו. כתוצאה מכך, הוגים חינוכיים אלה לוקים בכשל תודעתי בסיסי שגורם לאידיאולוגיה שלהם להיראות בעיניהם (ובעיני אחרים) טבעית, ניטרלית ומובנת מאליה. כמו הוגים חינוכיים לפניהם, ולמעשה בני אנוש בכלל, גם הם נתונים במה שהרפז מכנה "מלכוד אידיאולוגי" – האידיאולוגיה

מתעתעת בהם אך למרות זאת הם אינם יכולים לחיות בלעדיה. הפתרון למלכוד זה טמון, על פי הרפז, לא בנטישת האידיאולוגיות – וספציפית, בנטישת האידיאולוגיה הפדגוגית של הוראת החשיבה על שלושת זרמיה – שכן אלה נחוצות לחיינו ומעניקות להם משמעות, אלא במודעות מתמדת לאופיין המטעה. מודעות כזו מאפשרת שמירה על "מרחק ביטחון" מהן, והוא זה שמאפשר הטלת ספק קבוע בתקפותן, בשלמותן ובצדקתן.

נמרוד אלוני

אמנון יובל